

Silvana Vranić
Mirjana Crnić
Rijeka

IZ FONOLOGIJE GOVORA MRKOPLJA

UDK: 811.163.42'344 (497.5 Mrkopalj)

Rukopis primljen za tisak 21.03.2008.

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Recenzenti: Josip Lisac i Sanja Vulić

U članku su prikazane neke jezične činjenice govora Mrkoplja na fonološkoj razini (inventar i distribucija vokala, konsonanata i prozodijskih jedinica). Mrkopaljski se govor prema tim značajkama najvećma priključuje štokavskomu zapadnomu (novoštokavskomu ikavskomu) dijalektu premda je neosporna koegzistencija dvaju jezičnih sustava, štokavskoga i čakavskoga.

Ključne riječi: govor Mrkoplja, štokavski zapadni dijalekt, čakavsko narječje, fonologija

1. DOSADAŠNJE SPOZNAJE O GOVORU MRKOPLJA¹

Govor je Mrkoplja izazivao zanimanje jezikoslovaca od 19. st. sve do danas. U pojedinim je raspravama spomenuta samo poneka jezična značajka mrkopaljskoga govora (Masing 1876), u drugima je uključivan u hijerarhijski više jezične sustave (Hraste 1956,² Lisac 2003³), a u trećima je bio primarnim predmetom dijalektološkoga istraživanja. Prvi je takav

¹ Fonološki je opis govora Mrkoplja u ovom radu temeljen na istraživanjima za diplomsku radnju Mirjane Crnić, obranjenju 2006. pri Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci pod mentorstvom Silvane Vranić.

² Mate Hraste je u *Bibliografiji radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika* označio Mrkopalj kao štokavski punkt na *Karti štokavskih dijalekata* (1956: 465), a na *Karti čakavskih dijalekata* identificira ga kao čakavski punkt (1956: 466).

³ Josip Lisac u svojoj je knjizi (2003: 51), pa i na *Dijalektološkoj karti štokavskog i torlačkog narječja* (2003: 163-163) Mrkopalj uključio u štokavski zapadni dijalekt.

rad objavio Rudolf Strohal 1906. godine u Nastavnome vjesniku br. XIV. pod nazivom *Neke dijalektičke osobine iz trgovišta Mrkoplja*. U toj je raspravi govor Mrkoplja određen idiomom štokavskoga narječja.⁴ Početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća objavljena su druga dva istraživanja. Mrkopaljski je govor upitnikom za *Srpskohrvatski dijalektološki atlas* istražio Milenko Popović, a glavna mu je obavješnica bila Mrkopaljka Marija Lipovac, rođena 1899. godine. Drugi je rad: *Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru* Božidara Finke⁵ objavljen 1977. Autor je sažeto, dijalektološki interpretirao govor Mrkoplja, govor Sungera i govor Liča, kritički se osvrćući na Strohalov rad o mrkopaljskom govoru. Govor Mrkoplja odredio je štokavskim ikavskim govorima s novom akcentuacijom. U radu *Govori i nazivlje*, objavljenom u monografiji *Gorski kotar*, 1980., Božidar Finka i Vida Barac-Grum ukratko su prikazali gorskokotarske govore. Uz kajkavske i čakavske govore Gorskoga kotara ukratko su opisali štokavske ikavske govore (mrkopaljsko-lički tip) te štokavske ijekavske govore (drežničko-jasenački i srpskomoravički tip).

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA MJESNOGA GOVORA MRKOPLJA

2.1. Fonološki sustav (inventar i distribucija)

2.1.1. Vokalski sustav

Vokalski sustav govora Mrkoplja ima pet jedinica: /a/, /e/, /i/, /o/, /u/. Silabem je i /r/.

Svaka jedinica vokalskoga sustava može biti duga i kratka, naglašena i nenaglašena. Vokali ne podliježu distribucijskim ograničenjima u odnosu na položaj i na vrstu naglasaka. Svaki vokal može biti u svim pozicijama u riječi, ispred i iza pojedinih konsonanata. Ne javljaju se uz silabem /r/.

Silabem /r/ javlja se u jedinom, u početnom i u središnjem slogu riječi, u inicijalnoj poziciji pred konsonantom, između dvaju šumnika i iza sonanata /v/ i /m/: *pr̩st*, *r̩zat*, 3. l. mn. *fr̩ću*, *gr̩do*, *vrtal*, *vrt̩eno*, *umrl̩i*. Primjer sa silabemom /r̩/ u dočetnoj poziciji u riječi za ovoga istraživanja nije zabilježen.

Tablica 1. Kratki vokali

Vokal	NAGLAŠEN	NENAGLAŠEN	
		PREDNAGLASNI	ZANAGLASNI
a	hãljica, ovãko, tãmo	majóri, načìnit	b̩ija, c̩elav
e	mèdvid, sèdan, vèza	petòkrākã, Ledènič	p̩čelo, ž̩gerica
i	d̩ica, ìzdrza, m̩hur	sanitèt, šinjéron	v̩diš, tr̩fija
o	k̩nj, p̩krija, s̩lica	prikobécija, toliko	n̩nova, n̩očale
u	p̩stit, p̩ška, ùvitila	Mužèvski, ujída	c̩uru, k̩pula

⁴ Prema tumačenju Rudolfa Strohal štokavci ikavci u Mrkopalj su došli iz Bosne tijekom 16. i 17. stoljeća i donijeli svoj štokavski ikavski govor (1906: 665).

⁵ Prema mišljenju Božidara Finke Mrkopaljci su doseljeni s područja sjeverne Dalmacije između Zemunika i donjega Pozmanja (1977: 168).

Tablica 2. Dugi vokali

Vokal	NAGLAŠEN
ā	vatrogāšac, vrāta, tānci
ē	mērlin, pēsak, sēno
ī	potpīsali, svīrija
ō	plesaóna, prózora
ū	kūs, škūro, tū

Zanaglasni dugi vokali nisu usustavljeni: 3. l. jd. prez. *īšćē, krūmpīr*; G mn. *Ledēnīc, mētār*; I jd. *nōgōn*, G mn. *petòkrākā, pīnjūr, pomīdōr*; 3. l. mn. *sīcū*, 3. l. jd. *sřbi*,⁶ I jd. *šībicōn, škōrūp*, G mn. *škūljīc, vāzmenī*, ali: I jd. *čādon*, 3. l. mn. *fřču*, 3. l. jd. *māše, mīhur, Mužēvski*, 3. l. mn. *pānu, sanitétski*, 2. l. jd. *vīdiš*, dok u prednaglasnom slogu dugi vokali u potpunosti izostaju.

Silabem /r/ može biti dug i kratak, naglašen i nenaglašen.

Tablica 3. Silabem /r/

NAGLAŠEN		NENAGLAŠEN	
DUG	KRATAK	PREDNAGLASNI	ZANAGLASNI
ogŕmija	vŕtal	hrtēnica	īzdržā
bŕki	bŕkat	vrtēno	ūmrla

2.1.1.1. Ostvaraj vokalskih fonema

U govoru je Mrkoplja, uz neutralan izgovor ostalih vokala, zabilježeno otvaranje artikulacije vokala /e/. Otvorenje je uglavnom pod kratkim naglaskom: *Fērdica, lēti, mēni, sēbi, vēlika; dolētija, karēca, kasēta, zalētija, izlētiti, mētnili, nēdilju, Pētar, plēčke, rēkā, nē znān, ožēnija*, uz primjere s neutralnom artikulacijom toga vokala: *čēla, dēlo, nēće, rēć, vēć; jēcam, komēsar; tēžāk, vēsel*. Pod dugim se naglaskom artikulacija /e/ ne mijenja, npr. *cēla, nēma, pēt, trēsa; svēza, okŕnili, prikobēcija, pēsak, sanitétski*. Otvaranje je zabilježeno i u nekoliko primjera s /e/ u zanaglasnom slogu, npr. *kāpę; žīce, jābuke; blūzę*.

I pod dugim se i pod kratkim naglaskom silabem /r/ realizira monofonški.

⁶ Srbi (= 'svrbi').

2.1.1.2. Razvoj protojezičnih i starojezičnih⁷ vokala

Vokali u govoru Mrkoplja potječu od odgovarajućih vokala u ishodišnom jeziku.

Odras starohrvatskoga poluglasa /ə/ (< */ɐ /, */b/) u svim je položajima i primjerima, bez obzira na dužinu i kraćinu, kao i u onim ostvaraj kojih je u čakavološkoj literaturi protumačen *tendencijom jake vokalnosti* (Moguš 1977: 23), vokal /a/, npr. *dān, dānas, pās; māša, Vělika māša* (= 'blagdan Velike Gospe 15. kolovoza'), *Māla māša* (= 'blagdan Male Gospe 9. rujna'), G jd. *pāsa, Vāzam* (= 'Uskrs'), *vāzmenī*.⁸

Zamjena protojezičnoga i starojezičnoga silabema /l/ vokalom /u/ jednoznačna je i rezultatom ujednačena s refleksom protojezičnoga nazala /ɔ/, odnosno starojezičnoga /o/: *būha, pūž, sūz, žūt; pūt, rūka, zubi*.

Protojezični nazal /ɛ/ dosljedno je zamijenjen vokalom /e/. To potvrđuju primjeri: *děset, ĩme, jěcam, jětra, jězik, mēso, pět, počet, težāk, vĭme*.

U govoru je Mrkoplja protojezični, odnosno starojezični *jat* (* /ě/ > /ɛ/) jednoznačno, u svim položajima, zamijenjen vokalom /i/. Jednak je u korijenskim morfemima: *crĭkva, čovik, dĭl, dĭte, dĭtelina, lĭk, lĭpo, mĭsto, pròlice, rĭpa, tĭlo, vrĭme, zdĭla, žèlizo*; u tvorbenim morfemima: na dočetu infinitivne osnove glagola: *gòrit, pròlit, ùprit, razùmit, vĭdit, žĭvit*; u dočecima priloga: *dòli, drüğdi, svüğdi, gòri, lāni*; u reliktu morfema duala: *dvĭ*; u imenica: *kòlino, nēdilja, ponēdiljak*; u morfemu za tvorbu komparativa: *bogàtiji, slābiji, vesèliji*; u gramatičkim morfemima: u DL jd. imenica ž. r. i ličnih zamjenica: *sěstri, tėti; na lĭvadi, na olųji, po vòdi; ù sebi, pò meni, nà tebi*; u G mn. svih triju rodova riječi sa zamjeničkom deklinacijom: *bĭli/bĭlih cĕrni/cĕrnih, nāši/nāših, vāši/vāših, vèliki/vèlikih, tàkvi/tàkvih*.

Dio leksema odstupa od ikavskoga refleksa *jata*, primjerice: *dělo, dělat, pėsak, sēno*.⁹

Silabem /t̪/ nastao je i od /t̪̃/: *cĕv*.

2.1.2. Konsonantski sustav (inventar i distribucija)

Konsonantski sustav govora Mrkoplja čine 24 fonema.

⁷ Termini protojezični i starojezični rabe se prema tumačenju Ive Lukežić (1999: 101-142).

⁸ Takve su nepreventivne supstitucije starohrvatskoga poluglasa odgovarajućim vokalom tipične za čakavštinu, premda se neke od njih ovjeravaju i u kajkavskim govorima, primjerice *meša/maša, pesa/pasa, melin/malin*, i u štokavskim govorima, primjerice u moliških Hrvata *malin*, u blizini čakavskih govora i *kadi* (Lisac 2003: 51), kao i u drugim dijalektima negdašnjih skupina poteklih iz zapadnoga južnoslavenskoga prajezika, npr. u Al. Stoga se utemeljenom čini pretpostavka da su nabrojani primjeri iz mrkopalskoga govora rezultat čakavskoga utjecaja na taj govor. U primjerima: *vālje, Vāzam, vāzmenī* ishodišnoj jezična skupina *və* prešla je u *va*, što je karakteristično za čakavsko narječje. U većini govora štokavskoga narječja ishodišna jezična sekvencija *və* u funkciji samostalnih riječi i prefiksa prelazi u fonem /u/. U govoru Mrkoplja takav rezultat potvrđuju primjeri: *ùmk, udóvac, útorak* itd.

⁹ Božidar Finka ekavski refleks *jata* koji u nekoliko primjera alternira s ikavskim refleksom: *cěl/cĭl, lēva/lĭva, dvě/dvĭ, đvde/đvdi* itd. pripisuje utjecaju susjednih čakavskih govora (1977: 177).

Afrikata /ʒ/ (dž) nije usustavljena jedinica njegova fonološkoga inventara.¹⁰

KONSONANTI	OKLUZIVI	FRIKATIVI	AFRIKATE	SONANTI
ZVUČNI	b d g	z ž	ʒ	
BEZVUČNI	p t k	s š h f	c č ć	
NEUTRALNI				m n ņ v r j l ʎ

Svaki konsonant može stajati u početnom, u središnjem i u dočetnom slogu.

Početne su skupine dvaju sonanata moguće kada je prvi član /v/ ili /m/: *vrime, mrāk*.

Sonant /ʎ/ sustavan je u svim starim pozicijama, što potvrđuju zabilježeni primjeri: *kljūč, krāl̃j, ljūbav, ljūdi, ljūt, nēdilja, ponēdiljak, pōstelja, pr̃ijatelj, ūlje, vālje*, kao i u primjerima epenteze:¹¹ *kūpljen, grāblje, grōblje, sāblja, snōplje, zēmlja*. Sporadično se fonem /ʎ/ (< /ʎ/) pojavljuje na novim pozicijama: *gljista*.

Spirant /h/ dio je konsonantskog inventara.¹² U najvećem se broju ovjerenih primjera čuva u svim pozicijama u riječi: *hālja, hīljada, hlād, hladōvina, hrtēnica; būha*, G jd. *krūha, kūhat, liha, māčeha, mihūr, mūha, orihnjača; grīh, krūh, mīh, ōrih, sirōmah*, ali sporadično izostaje na početku i na dočetku riječi: *ārambaša, ōdi, tīja; strā(h), svākovī* G mn., *ījī* G mn. (= 'ih'), *dō njī* G mn. (= 'do njih'). Slijed /h/ i /v/ rezultira spirantom /f/: *fāla, fāljen, zafaljivat*, ali *ūvatija*.

Osim kao rezultat spomenutoga slijeda, spirant /f/ u govoru se Mrkoplja javlja u primljenica: *barūfa, famīlija, frājār; frīgat, frītāl̃j, fundāment, fūrman, grōful, kāfa*.

U govornika starije životne dobi zadržana je novija otvrdla *j*-proteza iz starojezičnoga razdoblja¹³ ispred /o/ i /u/ u priložima *jōpet* i *jūprav*.¹⁴

Prijelaz dočetnoga nazala -m u -n provodi se u govorima duž cijele jadranske obale, rjeđe u zaobalju.¹⁵ U govoru Mrkoplja pojava je zabilježena na dočetku relacijskoga

¹⁰ Izostanak obiju zvučnih afrikata tipična je čakavska značajka. I u govoru je Mrkoplja izostanak afrikata /ʒ/ (u likovima koji supostoje uz likove s tom afrikatom u sastavu: *džēp*; ili uz likove s [ʒ], alofonom afrikate /č/ u primjerima: *nāruđzba, svjedōdžba*) ponajprije rezultat čakavskoga utjecaja, premda se često i u govorima zapadnoga štokavskoga dijalekta na istome mjestu nalazi /ʒ/ (u primjerima poput *žēp* ili *sžzba*, Lisac 2003: 53). U govoru je Mrkoplja tako ovjeren: *žēp, žigerica, nāružba, svidōžba*.

¹¹ U doba raspada praslavenskoga jezika dolazi do palatalne artikulacije usnenih konsonanata preko epentetskog /ʎ/ te tako nastaju konsonantski sljedovi /pʎ/, /mʎ/, /vʎ/, /bʎ/ (Malić 1997: 615).

¹² U mnogim je govorima zapadnoga (i slavonskoga dijalekta) fonem /h/ izgubljen ili zamijenjen fonemima /j/, /v/ ili /k/ (Lisac 2003: 34, 53). Čuvanje fonema /h/ svojstvenije je čakavskim govorima.

¹³ U starojezičnome razdoblju nastavljeno je funkcioniranje proteza s /v/ i /j/, ali s novom distribucijom, dosljedno u dijalektima Pa skupine, sporadično u dijalektima Pr skupine, a posve iznimno u pokojem primjeru u zapadnome (D) dijalektu DR skupine (Lukežić 1999: 124).

¹⁴ U snimljenome materijalu novija otvrdla *j*-proteza je ovjerenja je u istim primjerima u govornika Tone Jakovca. Mlađi govornici navedene primjere izgovaraju bez *j*-proteze: *ōpet, ūprav*.

¹⁵ Tako je među hrvatskim govorima osim u čakavskim, i u mnogim govorima štokavskoga zapadnoga dijalekta uz more i u blizini mora (Lisac 2003: 54).

morfema: *bīn*¹⁶ 1. l. jd., *glědan* 1. l. jd., *īman* 1. l. jd., *nè grēn* 1. l. jd., *(je)sān* 1. l. jd., *razūmīn* 1. l. jd., *svícōn* I jd., *nāmin svimin* D mn., *na grānan* L mn., *(po) nāmin / pò namīn* L mn., *(u) partizānīn* L mn., *škalīnīn* L mn., *(za) kòlīn* I mn. Prijelaz dočetnoga -m u -n u leksičkim morfemima analoške je prirode: *sědan*, *òsan*, *srān*.

Sonant /l/ na dočetu je slogova u govoru Mrkoplja neizmijenjen: na dočetu unutrašnjega sloga: *kólci*, *pālci*, *tēlci*, *zālva*; na dočetu imenica, priloga te pridjeva m. r. jd: *pòsal*, *sól*, *ùgal*, *vól*, *vřtal*; *pól*; *bīl*, *cīl*, *dēbel*, *vēsēl*, *zrīl*. U jd. m.r. glagolskoga pridjeva radnog vokaliziran je u /a/¹⁷ i s vokalom na dočetu osnove formirane su dvovokalne sekvencije /aa/, /ea/, /ia/, /oa/, /ua/, koje se eliminiraju na dva načina (Lukežić 1995: 12): /aa/ se sažimlje u /a/: *bīžā*, *čēšljā*, *dōnesā*, *dřžā*, *grākā*, *īmā*, *īšā*, *īzašā*, *ūkrā*, *kūpā*, *pā*, *pītā*, *rēkā*, *trēbā*, *tūkā*, *svēza*; dok se u ostale vokalske sljedove: /ea/, /ia/, /oa/, /ua/ umeće hijatsko /j/: *bīja*, *načīnija*, *ugāsija*, *govōrija*, *dolētija*, *mētnija*, *smōčija*, *trēfija*, *zalētija*, *tīja*, *vīdija*, *ožēnija*, *čūja* itd.

U govoru se Mrkoplja provode alternacije konsonanata u konsonantskim skupinama u inicijalnoj i u medijalnoj zoni sloga. Karakteristične su sljedeće promjene: ispadanje inicijalnoga konsonanta u konsonantskoj skupini na početku riječi:¹⁸ okluziv + afrikata: *pčēla* > *čēla*, *pšēnica* > *šēnica*; okluziv + okluziv: *ptīca* > *tīca*; ispadanje okluziva koji nisu na početku riječi: *hrptēnica* > *hrtēnica*, *ždēre* > *žērē*, *rōtkvica* > *rōkvica*; ispadanje sonanta /v/ u konsonantskim skupinama u slijedu sa silabemom /r/: *četrtak*, *srbī*.¹⁹

Zabilježena je kontaktna asimilacija *s* > *š* u primjerima: *š njīn*, *š njōn*, *š čīn*.

Kontaktom je disimilacijom zahvaćena sonantna skupina /m̩/: *dīmľjak*, *dīmľjačar*, *sūmľja*, *sūmľjiv*.

Prema primjerima ovjerenim za ovoga istraživanja velari u N mn. imenica m. r. te u DL jd. imenica ž. r. ostaju neizmijenjeni: *břki*, *coprnjāki*, *lišnjaki*, *pōlazniki*, *vrāgi*, *dūhi*, *grihi*, *ōrihi*, *siromāhi*; *Riki*, *u ruki*, *čēstītki*, *vōjski*, *na nōgi*.

U određenim se glagolskim oblicima velari analoški palataliziraju: u 3. l. mn. prezenta: *strīžu*, *vūču*, *sīču*; u imperativu: 2. l. jd. *strīži*; u glagolskom prilogu sadašnjem: uz *strīgući* ovjeren je i *strīžući*.

Rotacizam se provodi u prezentskih osnova glagola *mōci* i *gnāti*: *mōren*, *mōreš*, *mōre*, *mōremo*, *mōrete*, *mōru/mōgu*, *dōrenēm*, *pōrenēm*, *ōdrenēm* itd., kao i u primjeru *mōrda* (= (možda)).

¹⁶ Oblici glagola *biti* za tvorbu kondicionala: *bīn*, *bīš*, *bī*, *bīmo*, *bīte*, *bī/bīju* tipična su čakavska značajka. U govoru se Mrkoplja ti oblici ovjeravaju sustavno.

¹⁷ Takav je razvoj svojstven čakavcima srednje kopnene Dalmacije, doseljeničkim ikavskim govorima u Istri, štokavskim ličkim i dalmatinskim govorima te jugozapadnim hercegovačkim govorima (Lukežić 1995: 12).

¹⁸ Ta je mijena uvjetovana težnjom za rasterećenjem netipičnih konsonantskih skupina u hrvatskim organskim idiomima (Turk 1998:31).

¹⁹ Ta je promjena svojstvena u prvom redu sjevernočakavskim govorima (Lukežić 1996(a): 161, Vranić 2005: 255, 256).

2.1.2.1. Ostvaraj konsonantskih fonema

U govoru su Mrkoplja /ć/ i /ǰ/ fonemski parnjaci. Fonetske značajke /ć/ podudarne su s fonetskim značajkama bezvučnoga palatalnoga eksploziva *t'* u čakavskim govorima.²⁰ U svim je primjerima iz ogleada govora provedenih za ovoga istraživanja ovjerena čakavska realizacija: na dočetu svih infinitiva koji završavaju na -ć: *îť, rěť, sât, tût*; u ostalim glagolskim oblicima: *prizîťat, nôťit, nêťes* 2. l. jd., *těš* 2. l. jd., *těte* 2. l. mn., *naměťali, vrătalo*; u imenicama: *táťe, tûk, duťan, (k)těr, kûta, nôť, srîta, svîta, vrîťa*, pa i na dočetu svih deminutiva: *Jôsîpit, kaměncîť, nôžîť, stôlit*, i na dočetu prezimena: *Lûkit, Crnit, Tadějevit, Radôševit, Stârčevit*; u prilozima: *věť, takorěkuť*; u svim riječima koje u sastavu imaju konsonantsku skupinu /šč/: *dvôrište, šľap, ôgnjište, ištu, kôšťôn, mášťôn* itd.

Ostvaraj fonema /ǰ/, zvučnoga parnjaka bezvučnomu palatalnomu eksplozivu, bliži je specifičnoj sjevernočakavskoj artikulaciji nego štokavskoj: *deterďent, medďutin, riďi, rôďendan, tûďi*.

2.1.2.2. Razvoj konsonantskih fonema i konsonantskih skupina

Fonem /ć/ u govoru je Mrkoplja rezultat primarne i sekundarne jotacije bezvučnoga okluziva /t/ kao jedinoga člana ili kao drugoga člana konsonantskih skupina **/kt/* i **/gt/*, te skupine /jt/ u infinitivnim osnovama glagola prefiguriranih od glagola **idti*: *svîca, nôć, môći, dôć, pôć*.

Fonem /ǰ/ rezultat je primarne i sekundarne jotacija dentala /d/: *měďa, mlăďi, tûďi, rôďen, slăďi*, ali *mějas*.²¹

Praslavenska primarna, kao i sekundarna jotacija konsonantskih skupina **/stj/*, **/skj/* rezultirala je u govoru Mrkoplja skupinom /šč/: *dvôrišće, gûšćer, išću* 3. l. mn., *kôščica, klišća, lišće, máščôn* I jd., *nâmišćen, ôgnjišće, prăšćar, prôšćenje, pûšćen, šćap, oščîpnija*. Prema toj se osobitosti govor Mrkoplja ubraja u šćakavske govore.²²

Odras jotacije u protojezičnim skupinama **/zgj/* i **/zdj/* te u starohrvatskim /zgj/ i /zdj/ u govoru je Mrkoplja /žd/: *môždani, zvîždit*; uz /žd/: *grôžďani, môžďani*, ali i /zj/ u primjeru: *grôžje*.

²⁰ Prema tumačenju Milana Mogušaa "čakavsko ć" se izgovara tako da se "vrh jezika (...) upire u donje alveole ne dodirujući donje zube. Mjesto dodira jezika s nepcem gotovo je palatalno. U tvorbi okluzije i tjesnaca učestvuje srednji dio jezika. Neznatno je slabija zračna struja i još labavija opća artikulacija" (1977: 65). Time se artikulacijski čakavsko /ć/ razlikuje od štokavskog, dakle »nije afrikata nego zatvorni palatalizirani dental« (Malić 1997: 616). U dijalektološkoj se literaturi bilježi grafemom (t) ili (ť) (Lukežić 1998: 84, 87). Kada u sustavu postoji fonem /ǰ/, ostvaruje se kao njegov zvučni parnjak i bilježi grafemom (ď) ili (d').

²¹ Prema svojstveniji čakavskomu i kajkavskomu narječju (npr. Lukežić 1998: 83, Lončarić 1996: 88-89), rezultat /j/ ovjeren je i u nekim štokavskim govorima, unutar ikavskoga dijalekta u nizu govora upravo u riječi *mějas* (Lisac 2003: 52).

²² Šćakavski je ostvaraj skupina **/stj/*, **/skj/* i njihovih sekundarnih inačica tipičan za čakavsko narječje, ali i za pojedine štokavske govore (uglavnom slavonske govore s ā akcentom, mnoge govore zapadnoga dijalekta, većinu govora istočnobosanskoga dijalekta, (Lukežić 1995: 22, 26; Lisac 2003: 33, 52-53).

Protojezična je skupina */čr/ prešla u /cr/,²³ što je ovjereno u sljedećim primjerima: *cřn, cřv, cřnica*. U primjeru *črišnja* ta je skupina neizmijenjena.

Konsonantska skupina /št/ u govoru je Mrkoplja različita podrijetla. Razvila se od stare skupine /čt/: *pōšten, pošćenje*, od skupine /st/ u primjeru *pūštija*, te od strane skupine /st/ u primljenica: *štrānga, štriǵljat, naštimat*. Usporedo sa skupinom /št/ < /st/ razvile su se skupine /šk/ < /sk/ i /šp/ < /sp/ u primljenica: *škabalinac, škaliní, škartöc, škùljice; špāg, špārhet, špica, špijat, špötat*.

U prezentskoj se osnovi "kompozita glagola ići (< *idti), na granici prefiksalnoga i korijenskoga morfema realizira skupina /jd/. Ona je rezultat starijega razvoja pri kojemu su se dočetni vokali prefiksa i početni vokali korijena stopili u diftonšku sekvenciju /oj/, /aj/ ili /ej/":²⁴ *dōjdeš, prōjdeš, izajdeš, nājdeš*.

U skupini /gn/ drugi je član zamijenjen palatalom: *gnjūs, gnjūsan, gnjój, gnjōjit*.

Ishodišnojezični prefiks *vδ-* dvojako je razvijen: sonant je nakon otpadanja poluglasa vokaliziran: *ùnuk, udóvac, útorak*, a u dijelu je primjera provedena puna čakavska nepreventivna vokalizacija: *Vázam* (= 'Uskrs'), *vázment*.

2.1.3. Naglasni sustav (inventar i distribucija)

Inventar naglasnoga sustava u govoru Mrkoplja čine četiri jedinice s međusobnim kvantitativnim i intonacijskim oprekama: *kratki silazni naglasak (ǎ), dugi silazni naglasak (ā), kratki uzlazni naglasak (à),²⁵ dugi uzlazni naglasak (á)*, te prozodijska jedinica bez siline i intonacije: *nenaglašena kračina (ǎ)*. Zanaslasne su duljine nesustavne.²⁶

U naglasnom sustavu govora Mrkoplja funkcioniraju sljedeća prozodijska obilježja: opreka po silini (naglašenost – nenaglašenost) među svim jedinicama prozodijskoga inventara, opreka po kvantiteti (duljina – kračina) među naglašenim vokalima i silabemom /r / i opreka po intonaciji (silaznost – uzlaznost) među naglašenim vokalima i silabemom /r̄ /.

/ā/ ~ /ǎ/:	māše	~	mǎše
	(gl., 3. l. jd., prez.)		(im. <i>misa</i> , G jd. ž. r.)
/ē/ ~ /ǐ/:	pēc	~	pěć
	(im., N jd. ž. r.)		(gl., inf.)

²³ Ta je značajka tipična u štokavskim govorima, ali se javlja i u dijelu kajkavskih i u nekim čakavskim govorima (Lukežić 1995: 10).

²⁴ Takav je razvoj karakterističan za konzervativne sustave kakvi su kajkavsko i čakavsko narječje u cjelini te staroštokavski dijalekti štokavskoga narječja (Lukežić 1998: 93).

²⁵ U štokavskim ikavskim govorima u Gorskom kotaru, pa tako i u govoru Mrkoplja, nedovoljna intonacijska razlikovnost kratko naglašenih vokala može dovesti do njihove neutralizacije ili zamjenjivanja. Takva se naglasna kvaliteta u ovom tekstu bilježi znakom /ā/ na pozicijama kratkoga uzlaznoga naglasaka u štokavskim idiomima s nekonzervativnim naglasnim sustavima: *mūha, pogōdnije, zapivali smo, tōbolica* (Finka 1977: 188).

²⁶ Sporadično se ostvaruju primjeri nenaglašenih dugih vokala, uvijek iza naglašenoga sloga. V. točku 2.1.1. u ovom tekstu.

/i/ ~ /ĩ/:	lípa	~	lĩpa
	(prid. <i>lijepa</i> , N jd. ž. r.)		(im., N jd. ž. r.)
/ô/ ~ /ò/:	môre	~	mòre
	(im., N jd. s. r.)		(gl. <i>moći</i> , 3. l. jd., prez.)
/û/ ~ /ũ/:	mûka	~	mũka
	(im. <i>brašno</i> , N jd. ž. r.)		(im., N jd. ž. r.)
/í/ ~ /ř/:	Sřbi	~	sřbi
	(im., N mn. m.r.)		(gl. <i>svrbjeti</i> , 3. l. jd.)

Svaki od pet temeljnih vokala i silabem /ɾ / može biti nositeljem bilo kojega od četiriju naglasaka: kratkoga silaznoga (â): *nâprvo, hâljica, dêlaš, dêset, mîsec, vîra, pôlje, pôstelja, pûno, ûvîk, vřtal, přst*; dugoga silaznoga (ã): *hlâd, jâdan, pêsak, sêno, lîp, žlîb, grôblje, rôžica, sâmljat, ûre, ogrñija, grdo*; kratkoga uzlaznoga (à): *kâfa, kâput, hrtênica, ožênila, lito, sikira, çorapa, pòsal, pùstit, dùhi, brkat, řtalj/řtalj*; dugoga uzlaznoga (á): *gláva, plâdanj, knêgle, popêlnica, dite, pripovidali, ôkno, Tône, blûze, fûrman, fřču, brki*. Svaki je vokal i silabem /ɾ / kratak i izvan naglašenoga sloga: *vîra, pòpel, hrtênica, pòçelo, žêludac, majóri, pedêsêt, řinjéron, toliko, Mužêvski, îzdrža, vrtêno*.

Distribucijska su ograničenja naglasnih jedinica govora Mrkoplja svojstvena uglavnom novim štokavskim sustavima. Kratkosilazni se naglasak (â) ostvaruje u jednosložnim riječima: *grâh, spât, žêp, îst, siç, smît, kônj, kròv, řđa, vřh, přst* te na prvom slogu dvosložnih i višesložnih riječi i naglasnih cjelina: *ôprâna, lôpât G mn., pôstelja/pòstelja, pôlje, ôvâc G mn., prâdid, çâdon I jd., pânu 3. l. mn., râđe, škûljíc G mn.* Dugosilazni se naglasak (ã) ostvaruje u jednosložnim riječima: *bîl, brîg, crîp, lîk, snîg, çêr, kûs, mûž, vûk* te na prvom slogu dvosložnih i višesložnih riječi: *pâlcî, sêno, žêđa, crîkva, lîpo, lîšnjak, plîsan, grôful, grôžje, súnce, svûkla, zûbi, crpi; nâjviše, bôlnici D jd., ogrñija*. Silazni se naglasci u govoru Mrkoplja ne ostvaruju u ultimima i u središnjim slogovima višesložnih riječi.

Uzlazni se naglasci, kao što je u novim štokavskim naglasnim sustavima, javljaju na novim distribucijskim mjestima unutar morfološke riječi ili naglasne cjeline. Dugouzlazni se naglasak (á) ostvaruje pri regresivnom pomicanju siline s ultime ili sa središnjega sloga na prednaglasnu duljinu: *dite, gláva, liha, mlîko, pêsak, pívac, pripovidat, 3. l. mn. siçû, zvizde, línčina*. Kratkouzlazni se naglasak (à) ostvaruje pri regresivnom pomicanju siline s ultime ili središnjega sloga na prednaglasnu kraćinu unutar naglasne cjeline: *çêlo, bùbrig, G mn. Ledêñíc, mèdvid, mihur, ôrih, sêstra, sidit, û što, pedêsêt, 1. l. jd. nê znân; prôlice, ponêdiljak, ûvatija, žêlizo*. Distribucija je uzlaznih naglasaka ograničena u ultimima i u jednosložnim riječi.

Zanaglasne su kraćine i na mjestima s kojih su pomaknuti kratki naglasci, kao što potvrđuju navedeni primjeri s pomakom siline s ultime ili s medijalnoga sloga.

U pojedinim primjerima mrkopaljskoga govora zabilježena su odstupanja od štokavske akcentuacije, što je rezultat utjecaja susjednih čakavskih dijalekata na gorskokotarske ikavske štokavske govore.²⁷ Potvrđen je ostvaraj (â) i (ã) naglasaka u središnjim slogovima višesložnih riječi: *Karolînska cêsta, mrkopâljski, sanitêtski, Kalvârija/Kâlvarija; barûfa, Bilolâsica, A*

²⁷ Usp. i B. Finka (1977: 188, 189).

jd. *karöcu, kilomëtra, tobölica*; zadržano staro mjesto i / ili stara kvaliteta naglaska i unutar naglasne cjeline: *na glāvu/ nā glāvu, u grād/ ù grād/ ù grad, u zīd/ ù zīd/ ù zid, i pöp*;²⁸ sporadično se (â) i (ã) ostvaruju na ultimima: *škartöc, resör*; sporadično se (á) ostvaruje na starom kategorijalnom mjestu starojezičnoga / čakavskoga akuta: *dóc, G mn. pér, dřv, 3. l. mn. frču, fūrman, 3. l. jd. zapišřva/ zapišřvā*.²⁹

Mrkopaljski govor, sudeći prema rezultatima dobivenim za ovoga istraživanja, pripada novoštokavskim, četveroakcenatskim govorima zapadnoga dijalekta, s nabrojanim odstupanjima svojstvenim susjednim čakavskim govorima u inventaru (nesustavne zanaglasne duljine) i distribuciji (sporadično zadržane stare jedinice i/ ili staro mjesto siline, sporadičan ostvaraj starih jedinica na mjestu pomaka).³⁰

3. KLASIFIKACIJA GOVORA MRKOPLJA

Govor je Mrkoplja u literaturi uglavnom klasificiran kao idiom ikavskoga dijalekta štokavskoga narječja. Prikupljena građa potvrđuje da u primarno štokavskom govoru Mrkoplja ima i čakavskih značajki najvišega ranga razlikovnosti te činjenica nižih razlikovnih razina koje su rezultat dugogodišnjega utjecaja čakavskoga narječja na gorskokotarske štokavske govore (Finka 1977: 177).

U ovoj se točki jezične značajke³¹ utvrđene u govoru Mrkoplja za ranijih istraživanja i za ovoga istraživanja (uključujući i one koje nisu fonološke) sažeto klasificiraju prema kriterijima određenim u dijalektološkoj literaturi (Moguš 1977, Lisac 2003, Lukežić 1995, 1996, 1996(a), 1998, 1998(a) itd.).

3.1. Jezične značajke najvišega razlikovnoga ranga (alijeteti) kojima se hrvatski organski idiomi razlikuju od svih hrvatskih organskih idioma: štokavske: oblici zamjenice *što/šta*: nominativ upitno-odnosne zamjenice za značenje ‘neživo’: *Štö se jöš trëfölo?, Znäš štö je güja?, Štö gövoriš?*; prilozi: *zäšto, pöšto, nāšto, üšto*; neodređene zamjenice za značenje ‘neživo’: *nëšto, ništa, řšta, sväšta, štögod, bilo što*; G zamjenice *štö*: *čëga, ničëga* pored *čësa, ničësa*; naglasni sustav; refleksi protojezičnoga i starojezičnoga dentala /d/; **čakavske:** inventar konsonantskih fonema, u prvom redu izostanak afrikata /ž/; pune nepreventivne vokalizacije starohrvatskoga poluglasa; oblici glagola *biti* za tvorbu kondicionala: *ja bñn (řšā)...*, *ti bñř (ništo řřja)*, *on bñ (řädo döřā)*, *mi bñmo (vam ötpivali)*, *vi bñte (se üvřk tükli)*, *oni bñ (döpëljali dřva)*.

3.2. Jezične značajke nižega razlikovnoga ranga kojima se čakavski / štokavski govori razlikuju od drugih, ali ne od svih hrvatskih organskih idioma: refleksi *jata*; postojanje spiranata /h/ i /f/; mijene /l/ na dočetu sloga; refleksi jotacija */stj/, */skj/ i */zgj/, */zdj/; adrijatizam -m u -n; izostanak sibilizacije; analoška palatalizacija u prezentskim osnovama: *strižu, striži*; prijevojni oblik a e: *rāst/řëst*; promjene konsonantskih

²⁸ Primjeri B. Finke.

²⁹ Primjeri B. Finke (1977) i R. Strohala (1906).

³⁰ Prema Finkinu istraživanju novoštokavski su i lički i sungerski govor. Novoštokavska je akcentuacija najjače i nadosljednije ukorijenjena u Liču, zatim u Mrkoplju, nešto slabije u Sungeru (1977: 185).

³¹ Značajke tumačene u tekstu samo se spominju, a one o kojima nije bilo riječi, oprimjeruju se.

skupina; izmijenjena praslavenska skupina */čr/; skupina /jd/ u prezentskoj osnovi; rotacizam; asimilacije i disimilacije konsonanata; apokopirani infinitiv.

3.3. Arealne jezične značajke: štokavske: oblici zanijevanoga prezenta glagola *biti*: *Ništa da te više nisan čijā...*, *Nisan ja, jā nīs...*, *Da nije krōv vāžjā...*, *Od Crkvēnice nije trīdeset kilomētār*; upitne, odnosne i neodređene zamjenice u primjerima za 'živo': *kō* (= 'tko'): *A kō će tō očistit?*, *Kō imā tāj si je svēza, kō nēma nājviše je dŕža, potēza.*; *niki* (= 'nitko'): *Sād niki nī kōnja štrīgljā...*; *niki* (= 'netko'): *A niki prōšā po vatrogāsce...*; *nīkaki* (= 'nikakav'): *Nizak nīkaki vrāg...*, *Pa nīkaki ōvāj Fērdičev brāt...*, *A rekā je...nīkaki pōručnik...*; lične zamjenice: G mn. zamjenice za 3. l.: *ījī* (= 'ih'), *dō njī* (= 'do njih'): *I jā dō njī i sād cēmo...*, *Dōbili smo ōd njī dēke...*; GA mn. zamjenice za 3. l. bez prijedloga: *njī(h)*: *Ōdmah njī dvā...*; **čakavske:** oblici zanijevanoga prezenta glagola *biti*: *Nisan ja, jā nīs...*, *Nēma dāna da nī bilo...*, *Bīli bi rēkli od bušjāka, ōnoga plātna, di nī...*, *Sād niki nī kōnja štrīgljā...*; odnosne i neodređene zamjenice za 'neživo': *nīšto* (= 'nešto'): *Bīja san pēt gōdīn i jōš nīšto u vōjski...*, *Tībiš nīšto tījā...*; **kajkavske:** otvaranje artikulacije kratkoga vokala /e/.

LITERATURA

- Barac-Grum, Vida – Finka, Božidar, Govori i nazivlje, u: *Gorski kotar*, Delnice, 1981.
- Brozović, Dalibor, Štokavsko narječje, *Školski leksikon*, Jezik, Panorama, Zagreb, 1969, str. 265-273.
- Brozović, Dalibor, Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 8, Zadar, 1970, str. 5-31.
- Brozović, Dalibor, Fonologija hrvatskoga književnog jezika, u: S. Babić, M. Muguš, S. Pavešić, I. Škarić, S. Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU – Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1991, str. 418-421.
- Finka, Božidar, Štokavski ikavski govori u Gorskom kotaru, *Zbornik za filologiju i lingvistiku XX-2*, 1977, str. 167-197.
- Hraste, Mate, Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, broj 1, Zagreb, 1956, str. 387-479.
- Lisac, Josip, *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskoga narječja i hrvatski govori torlačkoga narječja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2003.
- Lončarić, Mijo, *Kajkavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
- Lukežić, Iva, Razvoj i uspostava hrvatskoga jezika u starijim razdobljima, *Fluminensia* 1-2, Rijeka, 1999, str. 117.
- Lukežić, Iva, Prilog raspravi o genezi hrvatskih narječja, *Fluminensia* 1-2, Rijeka, 1996, str. 223-236.
- Lukežić, Iva, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, ICR, Rijeka, 1996(a)
- Lukežić, Iva – Turk, Marija, *Govori otoka Krka*, Libellus, Crikvenica, 1998.
- Lukežić, Iva, *Govor Klane i Studene*, Libellus, Grobnik, 1998(a)

- Lukežić, Iva, *Štokavsko narječje (Nacrt sveučilišnih predavanja)*, Rijeka, 1995.
- Malić, Dragica, Povijesne jezične promjene, u: E. Barić, M. Lončarić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb, 1997, str. 9-38, 601-635.
- Marković, Mirko, *Gorski kotar, Stanovništvo i naselja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.
- Masing, Leonhard, *Die Hauptformen des serbisch-chorwatischen Accents nebst einleitenden Bemerkungen zur Accentlehre insbesondere des Griechischen und des Sanskrit*, St. Pétersbourg, 1876.
- Moguš, Milan, Formiranje hrvatskosrpskog vokalizma, *Radovi Instituta za slavensku filologiju*, FF 9, Zagreb, 1967, str. 29-36.
- Moguš, Milan, Gubljenje poluglasa kao uzrok nekim posljedicama u hrvatskosrpskom konsonantizmu, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, FF 9, Zagreb, 1967(a), str. 37-42.
- Moguš, Milan, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
- Strohal, Rudolf, Neke dijalektičke osobine iz trgovišta Mrkoplja, *Nastavni vjesnik XIV*, Zagreb, 1906, str. 665-673. i 743-752.
- Strohal, Rudolf, *Uz Lujzinsku cestu*, Tiskara Rijeka, Rijeka, 1993.
- Turk, Marija, *Fonologija hrvatskoga jezika*, Izdavački centar Rijeka, Tiskara Varaždin, Rijeka – Varaždin, 1992.
- Vranić, Silvana, Realizacija finalnoga slogovnoga /l/ u govorima čakavskoga narječja, u: *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, Hrvatski znanstveni zavod, knjiga 2, Pečuh, 1997.
- Vranić, Silvana, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, Biblioteka časopisa *Fluminensia*, Filozofski fakultet u Rijeci, 2005.

FROM THE PHONOLOGY OF MRKOPALJ SPEECH

Summary

The article covers certain linguistic traits of the speech of Mrkopalj on a phonologic level (the inventory and distribution of vowels, consonants and prosodic units). According to those traits, the speech of Mrkopalj falls into the realm of western (Neoshtokavian Ikavian) dialects, despite the obvious coexistence of the two linguistic systems here, Shtokavian and Chakavian.

Keywords: *the speech of Mrkopalj, western Shtokavian dialect, Chakavian dialect, phonology*

DALLA FONOLOGIA DELLA PARLATA DI MRKOPALJ

Riassunto

L'articolo presenta alcuni aspetti linguistici della parlata di Mrkopalj a livello fonologico (l'inventario e la distribuzione delle vocali, delle consonanti e delle unità prosodiche). La parlata di Mrkopalj in base a queste caratteristiche rientra soprattutto nel dialetto stocavo occidentale (nuovo stocavo icavo) pur essendo innegabile la coesistenza di due sistemi linguistici, lo stocavo e il ciacavo.

Parole chiave: *parlata di Mrkopalj, dialetto stocavo occidentale, idioma ciacavo, fonologia*

Podaci o autoricama:

dr. sc. Silvana Vranić, izv. prof. na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci, Trg Ivana Klobučarića 1, 51000 Rijeka

Mirjana Crnić, prof. hrvatskoga jezika i književnosti, vanjski suradnik na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Rijeci, Trg Ivana Klobučarića 1, 51000 Rijeka